



„Wychowanie w Rodzinie” t. XVII (1/2018)

nadesłany: 01.09.2018 r. – przyjęty: 28.11.2018 r.

**Jolanta ŻARCZYŃSKA-HYLA\***, **Jolanta PIECHNIK-BORUSOWSKA\*\***

## **Dziecko w roli rodzica – pomyłone role rodzinne. O parentyfikacji w doniesieniach światowych i polskich**

The child in a parental role – confused family roles. World and  
Polish reports on parentification

### **Streszczenie**

**Cel:** Celem artykułu, o charakterze przeglądowym, jest wyjaśnienie zjawiska parentyfikacji, jej uwarunkowań i konsekwencji z nią związanych. Parentyfikacja najczęściej określana jest jako odwrócona rola w rodzinie i dotyczy zamiany roli między rodzicem a dzieckiem. Dochodzi do niej wówczas, gdy rodzic, częściowo lub całkowicie, rezygnuje ze swoich zadań i obowiązków rodzicielskich. Abdykacja rodzica uruchamia proces parentyfikacji, w którym zwykle jedno, najczęściej najstarsze dziecko w rodzinie, czuje się oddelegowane do przejęcia roli rodzicielskiej, w różnych sferach życia rodzinnego. Świadoma pomoc i obowiązki mogą mieć charakter instrumentalny lub emocjonalny. Dziecko poddane procesowi parentyfikacji może ponosić różnego rodzaju koszty a jego rozwój może być zagrożony.

Mimo że wyniki wielu badań światowych i nielicznych polskich wskazują na olbrzymią złożoność i niejednorodność tego zjawiska, to wiele z nich uwidacznia zarów-

---

\* e-mail: jolzar@uni.opole.pl

Instytut Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Opolski, ul. Oleska 48, 45-052 Opole, Polska.  
ORCID: 0000-0001-9264-8223.

\*\* e-mail: jolbor@uni.opole.pl

Instytut Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Opolski, ul. Oleska 48, 45-052 Opole, Polska.  
ORCID: 0000-0002-9227-3553.

no doraźne, jak i długofalowe konsekwencje wynikające z doświadczania odwrócenia ról w rodzinie.

**Metody:** W artykule zostaną zaprezentowane dane pochodzące z różnych badań zarówno ilościowych, jak i jakościowych.

**Wyniki:** Przedstawione będą również wnioski z badań własnych, które autorki artykułu prowadzą od kilku lat. Wynika z nich, że parentyfikacja jest procesem złożonym, zróżnicowanym wieloczynnikowo a niekorzystne przeobrażenia, jakim podlega polska rodzina w znaczący sposób potencjalnie generują to zjawisko.

**Wnioski.** Mimo zwiększonego zainteresowania, w ostatnich latach omawianą problematyką, literatura naukowa, zwłaszcza rodzima, jest nadal bardzo skromna, co utrudnia zarówno upowszechnienie, jak i opracowanie konkretnych rozwiązań nastawionych na pomoc i wsparcie rodzinom, w których pojawiło się odwrócenie ról.

**Słowa kluczowe:** parentyfikacja, mylenie ról, odwrócona rola rodzicielska, inwersja roli.

### Abstract

**Aim:** This review paper aims to present the phenomenon of parentification, its determinants and outcomes. Parentification is usually defined as a reversal of family roles, when a child assumes the role of a parent and the parent takes on the role of a child. Parentification occurs when a parent partially or entirely abdicates his, or her, parental tasks and duties. The parent's abdication sets in motion the process of parentification, in which a child, usually the eldest in the family, feels obliged to take on the role of a parent in various spheres of family life. The care and duties rendered by the child can be instrumental, or emotional in character. The parentified child may suffer various costs and his, or her, correct development may be endangered.

Although the results of many international, and the few Polish, studies indicate that parentification is a very complex and multi-faceted phenomenon, they often point out both the immediate and long term consequences of the reversal of roles in the family.

**Methods:** This paper reviews information from various studies – quantitative as well as qualitative.

**Results:** The authors present the conclusions drawn from their own studies conducted over several years. They indicate that parentification is a complex phenomenon and that the negative transformation which the Polish family currently undergoes plays a significant role in generating this phenomenon.

**Conclusion:** Despite increased interest in parentification in the recent years, the literature on the subject, particularly in Poland, is fairly limited, which hinders the finding and dissemination of any specific solutions for assisting families in which role reversal takes place.

**Keywords:** parentification, role confusion, inversed parenting role, role inversion.

Parentyfikacja to termin, który do literatury naukowej trafił już w latach siedemdziesiątych, dzięki dwójce amerykańskich psychiatrów, Ivanowi Boszormeny-Nagy i Geraldine Spark<sup>1</sup>. Mimo że budzi on zainteresowanie i jest eksplorowany przez naukowców z różnych dyscyplin naukowych, to do tej pory nie doczekał się ani właściwego miejsca w nauce, ani solidnych podstaw teoretycznych. Etymologicznie pojęcie to składa się z dwóch łacińskich słów „parentes” – rodzice i „facere” – robić<sup>2</sup>. Parentyfikacja pojawia się wówczas, gdy jeden lub oboje rodziców częściowo lub całkowicie rezygnują ze swoich obowiązków i zadań rodzicielskich. Abdykacja z pełnienia ról rodzicielskich może uruchomić w rodzinie proces parentyfikacji, do którego delegowane jest najczęściej jedno z dzieci, zwykle najstarsze i płci żeńskiej.

W literaturze naukowej pojęcie to określa się również zamiennie jako odwrócona rola rodzicielska, inwersja roli rodzicielskiej, synowska odpowiedzialność czy najnowszym określeniem – mylenie ról. Pomoc świadczona przez dzieci polega w tym przypadku na wyręczaniu i zastępowaniu rodziców, a nie na wspieraniu ich w rodzicielskich działaniach.

Odwrócenie ról w rodzinie nie dotyczy wyłącznie wykonywania obowiązków rodzicielskich, ale dochodzi tutaj również do zaburzeń w relacji na płaszczyźnie rodzic – dziecko. Poddając się nakazom opiekunów dziecko spełnia potrzeby rodzicielskie kosztem niezaspokojenia swoich własnych, czyli kształtowania autonomii, separacji czy dokonywania własnych wyborów. Parentyfikujący rodzic oczekuje często od dziecka zaspokojenia swoich niezrealizowanych potrzeb: bezpieczeństwa, bliskości, komfortu, pocieszenia czy zabawy, a parentyfikowane dziecko stara się je zaspokoić, ale zwykle kosztem swojego rozwoju<sup>3</sup>.

Niektórzy badacze, w tym między innymi sami twórcy omawianego pojęcia, uważają, że pewien stopień parentyfikacji jest doświadczany i obecny w życiu każdego dziecka, a pozytywną konsekwencją tego stanu jest nauka odpowiedzialności, troski i wzrost zdolności empatycznych<sup>4</sup>. Inni z kolei twierdzą, że parentyfikacja narusza granice między rodzicami i dziećmi, doprowadza do zachwiania hierarchii władzy w rodzinie, wywołując szereg niekorzystnych konsekwencji dla dziecka i jego funkcjonowania<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> I.K. Boszormeny-Nagy, G.M. Spark, *Invisible loyalties*, [w:] *Reciprocity intergenerational family therapy*, Harper and Raw, Magerstown 1973.

<sup>2</sup> J. Żarczyńska, B. Zdaniuk, J. Piechnik-Borusowska, E. Karcz-Taranowicz, B. Kromolicka, *Uwarunkowania parentyfikacji doświadczanej w dzieciństwie i okresie dorastania z perspektywy młodych dorosłych*, „Rocznik Andragogiczny” 2016, nr 23, s. 199–215.

<sup>3</sup> J. Macfie, L.E. Brumariu, K. Lyons-Ruth, *Parent-child role-confusion: A critical review of an emerging concept*, „Developmental Review” 2015, nr 36, s. 34–57.

<sup>4</sup> I.K. Boszormeny-Nagy, G.M. Spark, *Invisible loyalties...*, dz. cyt.

<sup>5</sup> L. Early, D. Cushway, *The parentified child*, „Clinical Child Psychology and Psychiatry” 2002, nr 7(2), s. 163–178.

W nowszych definicjach, niektórzy badacze zjawiska, wyróżniają dwa rodzaje parentyfikacji: instrumentalną i emocjonalną. Instrumentalne odwrócenie ról rodzicielskich polega głównie na wykonywaniu różnych prac domowych związanych z bytem rodziny, zdobywaniem środków finansowych lub podejmowania się opieki nad rodzeństwem czy innymi członkami rodziny<sup>6</sup>. Parentyfikacja emocjonalna, uważana przez większość badaczy za bardziej destrukcyjną dla rozwoju jednostki parentyfikowanej, polega na emocjonalnym zaspokajaniu potrzeb rodzica. Dziecko może pełnić rolę doradcy, powiernika, terapeuty, kontrolera, partnera być kozłem ofiarnym, buforem, rozjemcą lub sędzią w konfliktach rodzicielskich<sup>7</sup>.

Istotnym kryterium oceniającym doświadczanie parentyfikacji w rodzinie przez dziecko jest poziom poczucia niesprawiedliwości czy odczuwanej przez nie krzywdy. Zdaniem Gregory J. Jurkovica<sup>8</sup> to bardzo istotny czynnik, determinujący percepcję tego zjawiska. Dzieci, które podejmują się wykonywania ról rodzicielskich i są za nie nagradzane, doceniane a także odczuwają wzajemność w relacjach rodzinnych, zwykle nie ponoszą negatywnych skutków roli, którą przejęły. Z kolei brak wzmocnień, krytyka, niesprawiedliwe traktowanie oraz obciążanie dzieci długotrwałymi zadaniami nieodpowiednimi do ich wieku i możliwości indywidualnych zaburzają ich funkcjonowanie, i powodują wzrost poczucia krzywdy<sup>9</sup>.

Do końca lat siedemdziesiątych XX wieku parentyfikację wiązano głównie z zaniedbywaniem, poniżaniem lub odtrącaniem dziecka przez rodziców, co w konsekwencji związane było z ryzykiem pojawienia się patologii społecznej.

Od lat osiemdziesiątych, pojawił się dodatkowy podtyp odwróconej roli, zwany opieką uwodzicielską, która polega na zaspokajaniu przez rodzica, przy pomocy dziecka, potrzeby intymności, flirtu bądź nadmiernej, nieadekwatnej relacyjnie bliskości fizycznej<sup>10</sup>. Nowsze badania wskazują również na silne zależności parentyfikacji z nadmierną ochroną dziecka, która zwykle związana jest ze zwiększoną kontrolą rodzicielską. Dzieci nadmiernie chronione nie rozwijają własnej autonomii i niezależności, ponieważ ich rodzice często traktują je jako przedłużenie siebie. Te dzieci stają się dla opiekunów sposobem na zaspokajanie ich własnych niezrealizowanych planów i marzeń. Zdarza się, że nadmiernie chroniący rodzice wybierają swoim dzieciom karierę edukacyjną, zawodową,

<sup>6</sup> Tenże; K. Schier, *Doroste dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2014.

<sup>7</sup> L.M. Hooper, K. Dochler, *Assesing family caregiving: a comparison of three retrospective parentification measures*, „Journal of Marital and Family therapy” 2012, nr 38(4), s. 653–666.

<sup>8</sup> G.J. Jurkovic, *Treatment of parental children and their families; Conceptual and technical issues*, „American Journal of Family Therapy” 1991, nr 19, s. 302–314; G.J. Jurkovic, G.A. Thirkield, R. Morrell, *Parentification of Adult Children of Divorce: A Multidimensional Analysis*, „Journal of Youth and Adolescence” 2001, nr 30(2), s. 245–257.

<sup>9</sup> Tenże

<sup>10</sup> J. Macfie, L.E. Brumariu, K. Lyons-Ruth, *Parent-child role...*, dz. cyt.

bywa, że mają wpływ na wybór partnera życiowego oraz rodzaj dóbr materialnych, jakie powinny znaleźć się w posiadaniu ich potomstwa. Ten rodzaj relacji między rodzicem a dzieckiem będzie miał długofalowe konsekwencje dla rozwoju osobistego, społecznego, jak również modyfikował życie zarówno w rodzinie pochodzenia, jak i w rodzinie założonej<sup>11</sup>. Poddając się nakazom opiekunów dziecko spełnia potrzeby rodzicielskie, kosztem niezaspokajania własnych, a narzucone wybory są dla niego jedyną realną alternatywą działania. Specyficzny rodzaj parentyfikacji, oparty na nadmiernej opiece rodzicielskiej, niewątpliwie rzutuje na dorosłość. Wielu dorosłych, nadmiernie chronionych jako dzieci, oczekuje od własnego potomstwa opieki rodzicielskiej, przyjmując rolę dziecka. Jako dorośli nie są w stanie wywiązać się z wymogów odpowiedzialnego rodzicielstwa, polegającego na samodzielnych decyzjach i swoistych kompetencjach, których nie przyswoili w wyniku własnego rozwoju.

Nowe obszary badawcze, które poszerzają granice odwróconej roli w rodzinie, świadczą o tym, że parentyfikacja nie jest prosta do badania, gdyż wykracza poza rodziny dysfunkcyjne oraz czynniki ryzyka. Czasami ukryta jest pod pozorami nadmiernej troski czy pewnego uwikłania, mylnego z bliskością.

## Koncepcje teoretyczne i uwarunkowania parentyfikacji

W literaturze przedmiotu zjawisko parentyfikacji wyjaśnia się za pomocą kilku koncepcji teoretycznych, wśród których teoria przywiązania, teoria systemów rodzinnych są najczęściej wymieniane<sup>12</sup>. Z teorii tych wynika, że rodzic inicjuje ten proces, a dziecko jest wykonawcą i posłusznym odbiorcą zaleceń matki czy ojca. Nie zawsze się tak dzieje, ponieważ nie wszystkie dzieci są potencjalnie gotowe i chętne do przejęcia ról rodzicielskich. Dlatego stosunkowo nowa Teoria Społecznych Relacji (SRT) uzupełnia wiedzę na temat omawianego zjawiska<sup>13</sup>. Zakłada ona, że socjalizacja ma charakter dwukierunkowy. Rodzice oddziałują na dziecko a dzieci na rodziców. Według tej teorii dzieci nie są posłusznymi odbiorcami zaleceń rodzicielskich, ale aktywnymi sprawcami procesu socjalizacyjnego, zdolnymi nie tylko do ugody, ale także oporu, dominacji i wpływu na środowisko rodzinne, poprzez działanie i uczestnictwo. Zdaniem autorów teoria (SRT) jest ważnym instrumentem, który pozwala zrozumieć mechanizm i dynamikę leżącą u podstaw zjawiska parentyfikacji.

<sup>11</sup> Tenże; K. Kucewicz, *Opieka w krzywym zwierciadle*, [w:] P. Żak (red.), *Rodzina po ludzku*, Wydawnictwo Charaktery, Kielce 2017, s. 19–33

<sup>12</sup> L.M. Hooper, K. Dochler, *Assesing family caregiving...*, dz. cyt.

<sup>13</sup> C. Li Ping Chee, C.L. Esther, L. Goh, L. Kuczyński, *Oversized Loads: Child Parentification in Low-Income families and Underling Parent – Child Dynamics*, „The Journal of Contemporary Social Services” 2014, nr 95(3) s. 204–212.

Dzieci, które nie przyjmują na siebie ról rodzicielskich mogą stosować inne mechanizmy radzenia sobie związane z występowaniem potencjalnej parentyfikacji. Może to być ucieczka od problemów lub ucieczka w chorobę, zachowanie apatyczne, agresja, obojętność czy bierność. Z kolei te, które podejmują się przejścia ról swoich rodziców, charakteryzują się zwykle wysokim poziomem empatii, dobrą odpornością psychiczną i umiejętnościami społecznymi. W procesie parentyfikacji często czynny udział biorą dziewczęta, najstarsze z rodzeństwa, ponieważ pomoc i poświęcenie zgodne są ze stereotypem ich płci<sup>14</sup>.

Odwrócona rola rodzicielska, jakiej podejmuje się dziecko, koreluje z różnymi przyczynami. Zalicza się do nich: złe funkcjonowanie rodziny, długotrwałe konflikty, uzależnienia, zaburzenia osobowości i niedojrzałość rodzicielską, choroby psychiczne i fizyczne o charakterze długotrwałym, niekompletność rodziny, ciężkie zdarzenia losowe oraz cechy osobowościowe i demograficzne parentyfikowanych dzieci<sup>15</sup>. Parentyfikacja jest również procesem, który często jest transmitowany z pokolenia na pokolenie jako jedyny znany i uznany, przez członków rodziny, styl relacji w systemie rodzinnym<sup>16</sup>.

Doświadczenie odwróconej roli w rodzinie może mieć wpływ na osiągnięcia edukacyjne i behawioralne, wybór zawodu, kształtowanie się tożsamości i osobowości, relacje interpersonalne, w tym z własnymi dziećmi oraz zdolności adaptacyjne<sup>17</sup>.

## Parentyfikacja w doniesieniach światowych

Pierwsze badania dotyczące parentyfikacji koncentrowały się głównie na czynnikach ryzyka, odwróconej roli rodzicielskiej, w rodzinie i zagrożeniach dla rozwoju parentyfikowanych dzieci. Zmiana perspektywy badawczej modelu deterministycznego na model interdeterministyczny, wyznaczyła inne kierunki badań. Nowy paradygmat badawczy uwrażliwił badaczy na nieuprawnione generalizowanie pewnych zjawisk, zbyt pochopnie zaliczanych do patologii społecznej<sup>18</sup>. Model interdeterministyczny, poza czynnikami ryzyka, uwzględnia również czynniki ochronne oraz zasoby wewnętrzne, które mogą hamować negatywne konsekwencje odwróconej roli<sup>19</sup>. Jurkovic i jego zespół skonstruowali

<sup>14</sup> P. Zukow-Goldring, *Sibling caregiving. Handbook of Parenting, Mahwah*, 2nd edition, New York 2002.

<sup>15</sup> J. Byng-Hall, *The significance of children fulfilling parental roles: Implications for family therapy*, „Journal of Family Therapy” 2008, nr 80, s. 147–162.

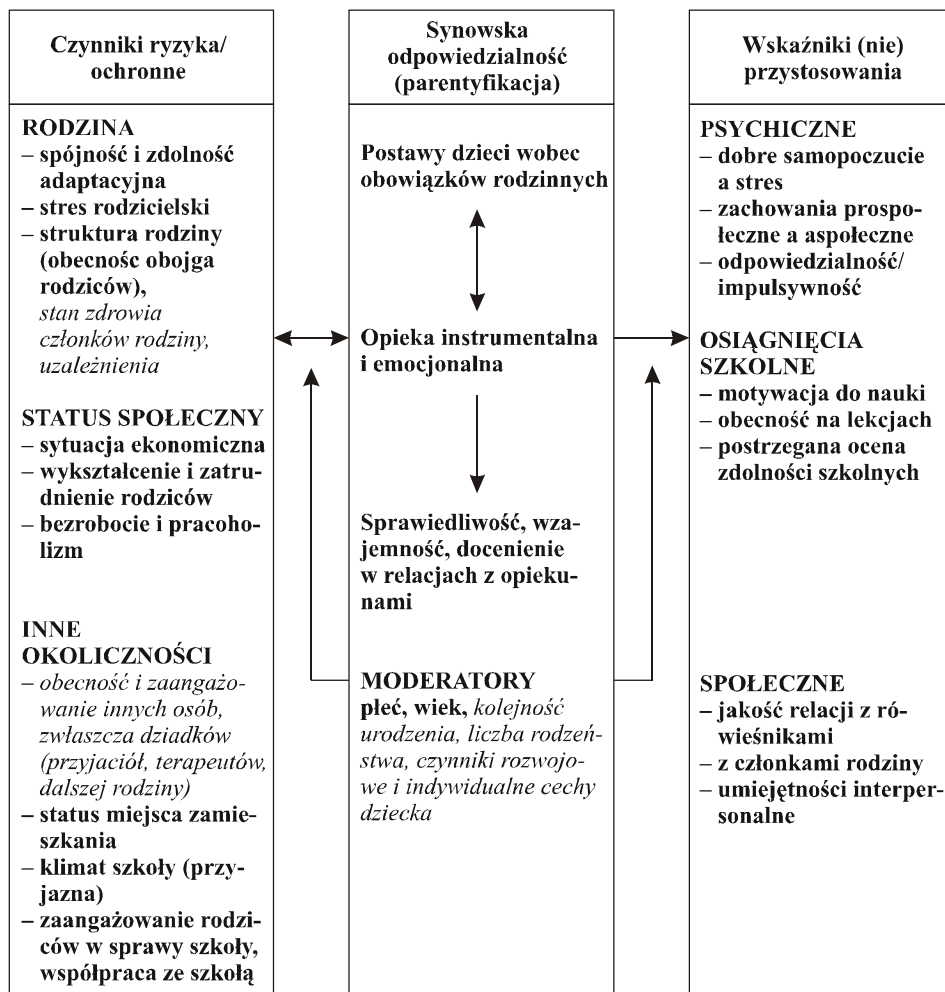
<sup>16</sup> J. Macfie, L.E. Brumariu, K. Lyons-Ruth, *Parent-child role...*, dz. cyt.

<sup>17</sup> L. Early, D. Cushway, *The parentified child...*, dz. cyt.

<sup>18</sup> K. Schier, *Dorosłe dzieci. Psychologiczna...*, dz. cyt.

<sup>19</sup> G.J. Jurkovic, G. Kuperminc, J. Perilla, A. Murphy, G. Ibanes, S. Casey, *Ecological and Ethical Perspectives on Filial Responsibility Implications for Primary Prevention with Immigrant Latino Adolescents*, „Journal of Primary Prevention” 2004, nr 25, 1, s. 81–10.

model parentyfikacji, uwzględniający czynniki ryzyka (ochronne) oraz wskaźniki (nie)przystosowania (por. Rys. 1).



**Rys. 1.** Zmodyfikowany model parentyfikacji (synowskiej odpowiedzialności) i wskaźniki ryzyka/ochronne oraz czynniki (nie)przystosowania według G. Jurkovica, G.P. Kuperminc, N.J.W. Wilkins i inni (2004).

**Fig. 1.** Model of Filial Responsibility (parentification) by G. Jurkovic, G.P. Kuperminc, N.J.W. Wilkins and others (2004).

Do pierwszej grupy w, której znalazły się zarówno czynniki ochronne, jak i ryzyka, wymienione te związane z rodziną, jej statusem społeczno-ekonomicznym oraz innymi okolicznościami dotyczącymi szkoły i miejsca zamieszkania. Z kolei do drugiej grupy, czyli wskaźników (nie)przystosowania, dzieci parentyfikowanych, zaliczono czynniki psychiczne osiągnięcia szkolne oraz kompeten-

cje społeczne. Model przygotowany, przez badaczy, dotyczył dzieci imigrantów i bazował na specyficznych okolicznościach funkcjonowania tych rodzin. Przebywające w nich dzieci, po przyjeździe do nowego kraju, zwykle pełnią rolę przewodników, tłumaczy i doradców, ponieważ szybciej niż ich rodzice adaptują się do warunków, miejsca zamieszkania i łatwiej opanowują język obcy. Przedstawiony model na rysunku 1, został uzupełniony, przez autorki artykułu, o inne predyktory (zaznaczono czcionką kursywą), które odgrywają rolę w procesie parentyfikacji jako zjawiska wykraczającego poza specyfikę rodzin imigranckich.

Uwzględniono w nim uzależnienia rodziców, konflikty czy choroby oraz indywidualne cechy parentyfikowanych dzieci, które mogą mieć związek z percepcją odwróconej roli w rodzinie.

Dawne badania dotyczące zjawiska parentyfikacji prowadzone były w oparciu o metody ilościowe, skupiały się na czynnikach ryzyka i negatywnych skutkach inwersji roli rodzicielskiej. Wnioski z badań wskazywały, że parentyfikacja jest podstawą wielu problemów zarówno doraźnych, jak i długofalowych oraz, że może stanowić poważne zagrożenie dla funkcjonowania i rozwoju, a także zdrowia parentyfikowanej jednostki. W oparciu o liczne doniesienia stwierdzono, że czynnikami, negatywnie związanymi z parentyfikacją są: wczesna inicjacja tego procesu, długotrwały jej czas trwania, obowiązki i zadania nieadekwatne do możliwości rozwojowych dziecka, brak wzmocnień rodzicielskich i odczuwanie przez dziecko niesprawiedliwości, nieprawidłowe relacje z rodzicami oraz negatywna percepcja zmiany roli w rodzinie<sup>20</sup> doświadczana przez dziecko.

Istnieją badania, które wskazują, że przeżycie parentyfikacji może wywoływać zarówno korzyści, jak i koszty rozwojowe u parentyfikowanych osób. Przykładem może być badanie, w którym wzięło udział 108 młodych dziewcząt, wspierających swoje nastoletnie siostry, będące nieletnimi matkami. Zaobserwowano niejednoznaczne skutki odwróconej roli w rodzinie, w której uczestniczyły badane. Młodsze siostry pomagały systematycznie i intensywnie w opiece nad małymi dziećmi, co wpłynęło negatywnie na ich osiągnięcia szkolne. Z drugiej strony, doświadczanie opieki nad niemowlętami wywołało u badanych wzrost motywacji do kontynuacji i ukończenia szkoły. Rola opiekunek pozwoliła młodym dziewczynom docenić wartość edukacji, poznać koszty, jakie ponosi się w związku z opieką nad małym dzieckiem oraz ugruntować pogląd na temat przemyślanego i zaplanowanego macierzyństwa<sup>21</sup>. W innym badaniu pokazano, że parentyfikacja może mieć ochronny charakter przed wchodzeniem w zachowania ryzykowne. Dotyczyło ono matek i córek pochodzących z rodzin o niskich dochodach, zamieszkujących ubogie dzielnice miast. W badaniu,

<sup>20</sup> J. Macfie, N.L. McElwain, R.M. Houts, M.J. Cox, *Integrational Transmission of role reversal between parent and Child: Dyadic and Family Systems*, „Internal Working Models. Attachment and human development” 2005, nr 7(1), s. 51–65.

<sup>21</sup> P. East, *Children's Provision of Family Caregiving: Benefit or Burden?*, „Child Development Perspectives” 2010, nr 4(1), s. 55–61.



o charakterze diadycznym, stwierdzono, że doświadczanie parentyfikacji przez córki, zmniejsza ryzyko wchodzenia, prze nie, w przypadkowe relacje seksualne oraz chroni je przed nadużywaniem substancji uzależniających. W badaniu kontrolowano również monitoring rodzicielski, który jak się okazało nie był istotnym moderatorem. Zdaniem autorów badań, parentyfikacja nie zawsze wywołuje negatywne skutki i może chronić przed zachowaniami niebezpiecznymi<sup>22</sup>.

Wnioski z obu cytowanych badań dotyczyły następstw parentyfikacji o charakterze doraźnym, które były kontrolowane w wyniku aktualnego odwrócenia ról. Istnieją także badania, które zjawisko parentyfikacji badają w sposób longitudinalny czy z perspektywy retrospektywnej. Dzięki nim można poznać długofalowe konsekwencje odwrócenia ról w rodzinie i ich wpływ na dorosłe funkcjonowanie parentyfikowanych dzieci. Parentyfikacja, która jest w życiu dziecka, procesem długotrwałym, ciągnącym się przez dzieciństwo jak i okres dorastania i której dodatkowo towarzyszą przemoc, uzależnienie czy zaniedbania rodziców, może mocno zmniejszać lub ograniczać jego zasoby wewnętrzne, a w konsekwencji utrudniać funkcjonowanie w dorosłości.

Jako przykład mogą posłużyć wnioski z badań, w których uczestniczyli młodzi dorośli uzależnieni od substancji chemicznych<sup>23</sup>. W badaniu, o charakterze jakościowym ustalono, że większość osób pochodzi z rodzin uzależnionych, w których był brak fizyczny lub emocjonalny ojca i dochodziło do odwrócenia ról. W tych rodzinach dzieci same musiały się wychowywać, a dodatkowo troszczyły się o pozostałych członków rodziny. Przedwczesne przejście obowiązków rodzicielskich było dla nich oczywiste. Zauważono jednak, że chociaż dawały sobie radę z różnymi zadaniami rodzicielskimi w dzieciństwie, to kiedy same wchodziły w dorosłość pod wpływem stresu i trudnych okoliczności życiowych nie chciały lub nie były w stanie podejmować i kontynuować ról partnerskich oraz rodzicielskich. Większość badanych w dorosłości powtórzyło własny cykl wychowania i obciążyło swoje dzieci parentyfikacją. Choć swoje dzieciństwo oceniali krytycznie, to powielili schemat wychowania i zachowania rodziców. Zdaniem autorów badania, niezaspokojone potrzeby z dzieciństwa powróciły do głosu gdy parentyfikowani jako dorośli stanęli przed własnymi obowiązkami małżeńskimi i zadaniami dorosłości. Wielu z nich nie radząc sobie z ciężarami życia, podobnie jak wcześniej ich rodzice, ukojenie znalazło w alkoholu czy narkotykach. A ich kompetencje dzieciństwa okazały się pseudokompetencjami. Autorzy badań stwierdzili, że prawdziwa kompetencja to po pierwsze, gotowość

<sup>22</sup> J. Sang, J.A. Cederbaum, M.S. Hurlburt, *Parentification, Substance Use and Sex among Adolescent Daughters from Ethnic Minority Families, The Moderating Role of Monitoring*, „Family Process” 2014, nr 53(2), s. 252–266.

<sup>23</sup> P. Bekir, T. McLellan, A.R. Childress, P. Gariti, *Role Reversals in Families of Substance Misusers: A Trans-generational Phenomenon*, „International Journal of Addictions” 1993, nr 28(7), s. 613–630.

emocjonalna i kognitywna a po drugie, możliwość wolnego, a więc nie przymusowego działania.

Badania dotyczące parentyfikacji koncentrują się głównie wokół dzieci z rodzin dysfunkcyjnych. Zdecydowanie rzadziej bada się te, które przejęły rolę opiekunów, pielęgniarzy czy terapeutów przewlekle chorujących rodziców. Do ciekawych wniosków doszli naukowcy belgijscy, którzy sprawdzali następstwa parentyfikacji u młodych dorosłych, którzy dzieciństwo, młodość spędzili w domach, z rodzicem cierpiącym na depresję<sup>24</sup>. Badania miały charakter fokussowy. Brali w nich udział młodzi dorośli, w wielu od 18 do 29 lat. W trakcie kilku 60-, 90-minutowych sesji rozmawiano z nimi między innymi o doświadczeniach z dzieciństwa i chorobie rodzica. W wyniku przeprowadzonej transkrypcji wywiadów, autorzy badań, sformułowali kilka ciekawych wniosków. Dzieci rodziców depresyjnych nie miały czasu na własne życie, przyjemności i rozrywki. Nie mogły obciążać swoich chorych rodziców własnymi problemami, gdyż mogłoby to pogorszyć ich stan zdrowia. Odczuwały ulgę, gdy mogły z kimś porozmawiać o trudnej sytuacji domowej, a równocześnie towarzyszyły im wyrzuty sumienia, że uskarżają się na swój los. Czuły się osamotnione i rozżalone, ponieważ nie otrzymywały żadnego wsparcia ani ze strony systemu edukacyjnego, ani służby zdrowia. Pewien rodzaj ulgi odczuwały, gdy weszły w okres dorastania, ponieważ nauczyły się same szukać wsparcia na zewnątrz oraz zdobywać informacje na temat choroby rodzica, co ułatwiło im lepsze zrozumienie sytuacji i wykształciło refleksyjną postawę wobec zdarzeń, w których uczestniczyły. Wnioski z badań wskazują, że zwłaszcza małe dzieci, w roli opiekunów są niewidzialne dla otoczenia, od którego powinny otrzymać informację, pomoc i wsparcie.

Inne dane pochodzą z badań mieszanych, w których wykorzystuje się zarówno procedury ilościowe, jak i jakościowe. W jednym z nich, wykonanych na terenie Kanady, udział brali dorośli, którzy w dzieciństwie doświadczyli odwrócenia ról w rodzinie<sup>25</sup>. Nabór do badań miał charakter losowy, aby wyeliminować potencjalne czynniki inwersji roli rodzicielskiej i polegał, w pierwszej części, na wypełnieniu kwestionariusza badającego parentyfikację. Następnie w wyniku analizy statystycznej, do drugiej części zakwalifikowano osoby z wysokim poziomem odwrócenia ról w rodzinie, które udzielały odpowiedzi w wywiadzie o charakterze częściowo ustrukturyzowanym. Analiza wywiadów pozwoliła dokonać podziału badanych na trzy grupy, które różniły się rodzajem świadczonych usług w dzieciństwie wobec członków rodziny. Podział ten miał związek z długofalowymi konsekwencjami parentyfikacji, odczuwanymi przez badanych

<sup>24</sup> H. Van Parys, A. Bonnewyn, A. Hooghe, J. De Mol, P. Rober, *Toward Understanding the Child Experience in the Process of Parentification: Young Adults. Reflections on growing up with a Depressed Parent*, „Journal of Marital and Family Therapy” 2015, nr 41(4), s. 522–536.

<sup>25</sup> O. Mayseless, K. Bartholomew, A. Henderson, S. Trinke, „I was more her Mom than She Was Mine.” *Role Reversal in a Community*, „Sample. Family Relations” 2004, nr 53(1), s. 78–86.

w dorosłym życiu. W pierwszej grupie znalazły się osoby, które w dzieciństwie były opiekunami i obrońcami swoich rodziców. Uczestnicy ci dobrze radzili sobie z życiem dorosłym i nie powielali transmisji parentyfikacji. W drugiej grupie znalazły się osoby, które musiały spełniać większość zachcianek swoich opiekunów. Wykazywali oni ciągłą gotowość do zaspokajania potrzeb rodziców, wylewnie ich komplementowali, byli przymilnymi dziećmi. Badani z tej grupy, wobec braku aprobaty rodzicielskiej, wykazywali w dorosłości bezradność, która zakłócała ich funkcjonowanie. Do trzeciej grupy zakwalifikowano osoby, które w dzieciństwie pełniły rolę współmałżonka lub partnera rodzica. Pomimo że ta grupa była najmniej liczna, to skutki parentyfikacji były w niej najmocniej odczuwane w negatywny sposób. Osoby te przejawiały wysoką skłonność do nadmiernej opiekuńczości w założonych przez siebie związkach. Całe badanie utwierdziło autorów, omawianego projektu, w przekonaniu, że odwrócenie ról w rodzinie jest zjawiskiem niejednorodnym, wywołującym wielorakie długofalowe konsekwencje, odczuwane w dorosłości z różnym nasileniem.

## Parentyfikacja w doniesieniach polskich

Na gruncie polskim zjawisko parentyfikacji jest słabo poznane, zarówno wśród profesjonalistów, badających rozwój i funkcjonowanie dzieci, jak i wśród rodziców. Jedną z przyczyn jest niewątpliwie brak badań, zarówno psychologicznych, jak i pedagogicznych. Dotychczasowa wiedza możliwa jest dzięki jedynej, jak dotąd, pozycji zwartej Katarzyny Schier pt. *Dorośle dzieci*<sup>26</sup> oraz nielicznym artykułom, których rezultaty opisywane są często w czasopismach anglojęzycznych, a więc dostępne są jedynie dla wąskiego grona odbiorców. Parentyfikacja na gruncie polskim badana jest głównie w kontekście psychologii klinicznej, gdzie sprawdza się jej związek z uzależnieniami i depresją, aleksytymią czy obrazem własnego ciała<sup>27</sup>. Swoją niewątpliwą wkład wnoszą także badaczki z Uniwersytetu Gdańskiego<sup>28</sup>. W obszarze ich zainteresowań, dotyczących odwrócenia ról w rodzinie, znalazł się między innymi konflikt w rodzinie, obecność rodzeństwa, postawy rodzicielskie opiekunów zagrożonych ograniczeniem lub pozbawieniem praw rodzicielskich.

Ponadto, w literaturze polskiej można znaleźć nieliczne artykuły, które mają głównie charakter przeglądowy.

<sup>26</sup> K. Schier *Dorośle dzieci. Psychologiczna...*, dz. cyt.

<sup>27</sup> A. Pasternak, K. Schier, *The role reversal in the families of Adult Children of Alcoholics*, „Archives of Psychiatry and psychotherapy” 2012, nr 3, s. 51–57; M. Dragan, J. Hardt, *Childhood adversities and risk for problematic alcohol use*, „Addictive Behaviors” 2016, nr 59, s. 65–71.

<sup>28</sup> J. Borchet, A. Lewandowska-Walter, T. Rostowska, *Parentification in late adolescence and selected features of the family system*, „Health Psychology Report” 2016, nr 4(2), s. 116–126; M. Błażek, *Parental attitudes and parentification of children in families with limited parental care competencies*, „Polish Journal of Applied Psychology” 2016, nr 14(3), s. 93–108.

Wydaje się nam, że w czasach niekorzystnych transformacji rodzinnych, polegających na wzrastającej liczbie rozwodów, samotnego rodzicielstwa, rekonstrukcji rodzin, czasowej nieobecności rodziców, wzrastającej liczby uzależnień i zaburzeń psychicznych oraz niekorzystnej sytuacji socjoekonomicznej w wielu rodzinach, zjawisko parentyfikacji potencjalnie nabiera szczególnego znaczenia<sup>29</sup>. Badania, które prowadzimy od kilku lat, a których celem jest poznanie skali omawianego zjawiska, uwarunkowań oraz konsekwencji doświadczania odwrócenia ról w rodzinie, częściowo wypełniają ten słabo poznany obszar. Do tej pory, w naszych badaniach uczestniczyli zarówno młodzi dorośli<sup>30</sup>, jak i młodzież ze szkół średnich<sup>31</sup>. Badania były prowadzone w dwóch miastach, w Opolu i Szczecinie<sup>32</sup> na dużych grupach badawczych. Grupa młodych dorosłych wynosiła 1 045 osób a grupa młodzieży ze szkół średnich liczyła 557 badanych. Otrzymane przez nas wyniki badań, świadczą o tym, że parentyfikacja jest zjawiskiem powszechnym a miejsce zamieszkania nie jest czynnikiem różnicującym otrzymane wyniki. Dotyczy ona około 70 procent badanych w dwóch grupach wiekowych. Ten wynik wskazuje na różny stopień nasilenia tego zjawiska. Wśród badanych znalazły się osoby, które doświadczyły parentyfikacji w sposób okazjonalny, okresowy, na przykład wskutek choroby lub czasowej nieobecności rodzica. Jednak 40 procent naszych respondentów doświadczyło parentyfikacji w stopniu znacznym, o około 20 procent w stopniu intensywnym. Tyle samo badanych odczuwa również wysoki poziom poczucia krzywdy bądź niesprawiedliwości wskutek odwróconej roli, jaką pełni w rodzinie. Poczucie krzywdy koreluje głównie z parentyfikacją emocjonalną, rzadziej z instrumentalną. W naszych badaniach kontrolowano także związek czynników socjodemograficznych z doświadczaniem parentyfikacji. W wyniku analiz stwierdzono, że zawyżona parentyfikacja instrumentalna dotyczy głównie, najstarszych dziewcząt w rodzinie, bezrobocia, któregoś z rodziców, wielodzietności i niskich dochodów. Zła sytuacja finansowa sprzyja oddelegowaniu dzieci do prowadzenia gospodarstwa domowego i pełnienia funkcji opiekuńczych wobec pozostałych członków rodziny.

W badaniu wykonanym wśród młodzieży szkół średnich, zauważono pewien związek pomiędzy występowaniem parentyfikacji instrumentalnej a wyższym standardem życia w rodzinie, który w literaturze traktowany jest raczej jako czynnik ochronny a nie jako czynnik ryzyka. Prawdopodobnie wyższy standard życia związany jest z większym zaangażowaniem rodziców w pracę i mniejszą ilością czasu na wykonywanie obowiązków domowych oraz przeję-

<sup>29</sup> J. Żarczyńska, B. Zdaniuk, J. Piechnik-Borusowska, E. Karcz-Taranowicz, B. Kromolicka, *Uwarunkowania parentyfikacji doświadczanej...*, dz. cyt.; J. Żarczyńska-Hyla, B. Zdaniuk, J. Piechnik-Borusowska, B. Kromolicka, *The role of socio-demographic...*, dz. cyt.

<sup>30</sup> Tamże.

<sup>31</sup> Tamże.

<sup>32</sup> Tamże.

ciem tych obowiązków przez dzieci. Takiego związku nie zaobserwowano w przypadku parentyfikacji emocjonalnej.

W przeprowadzonych, przez nas badaniach, sprawdzano także związek między czynnikami rodzinnymi a występowaniem odwróconej roli w rodzinie. Najistotniejszym predykatorem parentyfikacji, w tej grupie, są długotrwałe konflikty w rodzinie, uzależnienia, rozwód, brak jednego z rodziców, rekonstrukcja rodziny. Konflikt i uzależnienie od alkoholu wywołują najsilniejsze poczucie krzywdy wśród badanych<sup>33</sup>. Ponadto, kontrolowano percepcję cech rodzicielskich w grupie młodych dorosłych. Ci, którzy przypisywali swoim rodzicom pozytywne cechy, takie jak: ciepło, zapobiegliwość, rzadziej doświadczali parentyfikacji w porównaniu do tych, którzy oceniali rodziców negatywnie. Niekorzystna ocena rodziców miała związek głównie z zawyżoną parentyfikacją emocjonalną i poczuciem krzywdy.

W przeprowadzonych badaniach sprawdzano również udział innych dorosłych osób, w tym głównie dziadków w wychowaniu i opiece nad dziećmi. Założyliśmy, że familiocentryczny układ, mocno funkcjonujący w rodzinie polskiej, może determinować poziom doświadczanej parentyfikacji w rodzinie. Z analiz wynika, że większość badanych oceniła swoich dziadków jako zaangażowanych i aktywnych w wychowaniu i opiece nad nimi. Pozostali ocenili ich jako zdystansowanych, apodyktycznych lub nieobecnych w ich wychowaniu. Pierwsza grupa, w porównaniu do trzech pozostałych, doświadcziała wyższej parentyfikacji instrumentalnej. Nie występowała u nich parentyfikacja emocjonalna, jak również poczucie krzywdy, które pojawiało się u tych, których dziadkowie byli apodyktyczni czy zdystansowani. Prawdopodobnie obecność dziadków i widoczny związek z parentyfikacją instrumentalną, może być uwarunkowany przekazem transmisji pokoleniowej. Dziadkowie, w wyniku własnych doświadczeń z dzieciństwa, mogą egzekwować od swoich wnuków większy udział w pracach domowych. Z drugiej strony, ich wiek lub stan zdrowia może wykluczać wykonywanie czynności, podczas opieki nad dziećmi, a równocześnie delegować je do większej liczby zadań. Wydaje się, że obecność dziadków jest ważnym czynnikiem potencjalnie chroniącym młodzież przed emocjonalnymi problemami rodziny, jak również przed doznawanym poczuciem krzywdy<sup>34</sup>. Dane pochodzące z badań pokazują, że doświadczanie parentyfikacji ma związek z przeżywanymi stanami emocjonalnymi. Parentyfikowani częściej, niż pozostali uczestnicy badań, doświadczają stanów obniżonego nastroju i gniewu. U osób, u których występowało dodatkowo poczucie krzywdy, zaobserwowano silny związek z negatywnymi emocjami, jak i ze zmniejszoną częstotliwością

<sup>33</sup> J. Żarczyńska-Hyla, B. Zdaniuk, J. Piechnik-Borusowska, B. Kromolicka, *The role of socio-demographic...*, dz. cyt.

<sup>34</sup> Tamże.

pozytywnych nastrojów. Stany emocjonalne mają duży wpływ na funkcjonowanie osobiste, społeczne i edukacyjne, osób doświadczających odwrócenia ról<sup>35</sup>.

Zaprezentowane w artykule, wybrane dane pokazują, że parentyfikacja jest zjawiskiem niejednorodnym, uwarunkowanym wieloczynnikowo, a jej konsekwencje mogą determinować funkcjonowanie osób parentyfikowanych w sferze osobistej, społecznej, edukacyjnej i zawodowej. U powszechnienie wiedzy na temat zjawiska, uwarunkowań, konsekwencji, wydaje się podstawą w tworzeniu strategii pomocowych dla licznej grupy osób, pochodzących z rodzin, w których nastąpiło pomylenie ról.

### Bibliografia

- Bekir P., Mcllellan T., Childress A.R., Gariti P., *Role Reversals in Families of Substance Misusers: A Trans-generational Phenomenon*, „International Journal of Addictions” 1993, nr 28(7).
- Błazek M., *Parental attitudes and parentification of children in families with limited parental care competencies*, „Polish Journal of Applied Psychology” 2016, nr 14(3).
- Borchet J., Lewandowska-Walter A., Rostowska T., *Parentification in late adolescence and selected features of the family system*, „Health Psychology Report” 2016, nr 4(2).
- Boszormeny-Nagy I.K., Spark G.M., *Invisible loyalties*, [w:] *Reciprocity intergenerational family therapy*, Harper and Row, Magerstown 1973.
- Byng-Hall J., *The significance of children fulfilling parental roles: Implications for family therapy*, „Journal of Family Therapy” 2008, nr 80.
- Dragan M., Hardt J., *Childhood adversities and risk for problematic alcohol use*, „Addictive Behaviors” 2016, nr 59.
- Early L., Cushway D., *The parentified child*, „Clinical Child Psychology and Psychiatry” 2002, nr 7(2).
- East P., *Children’s Provision of Family Caregiving: Benefit or Burden?* „Child Development Perspectives” 2010, nr 4(1).
- Hooper L.M., Dochler K., *Assesing family caregiving: a comparison of three retrospective parentification measures*, „Journal of Martial and Family therapy” 2012, nr 38(4).
- Jurkovic G.J., *Treatment of parental children and their families; Conceptual and technical issues*, „American Journal of Family Therapy” 1991, nr 19.
- Jurkovic G.J., Thirkield G.A., Morrell R., *Parentification of Adult Children of Divorce: A Multidimensional Analysis*, „Journal of Youth and Adolescence” 2001, nr 30.
- Jurkovic G.J., Kuperminc G., Perilla J., Murphy A., Ibanes G., Casey S., *Ecological and Ethical Perspectives on Filial Responsibility Implications for Primary Prevention with Immigrant Latino Adolescents*, „Journal of Primary Prevention” 2004, nr 25.
- Kucewicz K., *Opieka w krzywym zwierciadle*, [w:] P. Żak (red.), *Rodzina po ludzku*, Wydawnictwo Charaktery, Kielce 2017.

<sup>35</sup> J. Żarczyńska-Hyla, B. Zdaniuk, J. Piechnik-Borusowska, B. Kromolicka, *The role of socio-demographic...*, dz. cyt.

- Macfie J., Mcelwain N.L., Houts R.M., Cox M.J., *Integrational Transmission of role reversal between parent and Child :Dyadic and Family Systems Internal Working Models*, „Attachment and Human Development” 2005, nr 7.
- Macfie J., Brumariu L E., Lyons-Ruth K., *Parent-child role-confusion: A critical review of an emerging concept*, „Developmental Review” 2015, nr 36.
- Mayseless O., Bartholomew K., Henderson A., Trinke S., „*I was more her Mom than She Was Mine.*” Role Reversal in a Community Sample, „Family Relations” 2004, nr 53.
- Pasternak A., Schier K., *The role reversal in the families of Adult Children of Alcoholics*, „Archives of Psychiatry and Psychotherapy” 2012, nr 3.
- Ping Chee L., Esther C.L., Goh L., Kuczyński L., *Oversized Loads:Child Parentification in Low-Income families and Underling Parent –Child Dynamics*, „The Journal of Contemporary Social Services” 2014, nr 95.
- Sang J., Cederbaum J.A., Hurlburt M.S., *Parentification, Substance Use, and Sex among Adolescent Daughters from Ethic Minority Families: The Moderating Role of Monitoring*, „Family Process” 2014, nr 53(2).
- Schier K., *Dorosłe dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2014.
- Van Parys H., Bonnewyn A., Hooghe A., De Mol J., Rober P., *Toward Understanding the Child Experience in the Process of Parentification: Young Adults. Reflections on growing up with a Depressed Parent*, „Journal of Marital and Family Therapy” 2015, nr 41(4).
- Zukow-Goldring P., *Sibling caregiving. Handbook of Parenting*, Mahwah, 2nd edition, New York 2002.
- Żarczyńska-Hyla J., Zdaniuk B., Piechnik-Borusowska J., Karcz-Taranowicz E., Kromolicka B., *Uwarunkowania parentyfikacji doświadczanej w dzieciństwie i okresie dorastania z perspektywy młodych dorosłych*, „Rocznik Andragogiczny” 2016, nr 23.
- Żarczyńska-Hyla J., Zdaniuk B., Piechnik-Borusowska J., Kromolicka B., *The role of socio-demographic factors and emocional consequences of experiencing reversed parental role adolescent children* [w druku].